

Жінки, мир та безпека у війні в Україні

Ірина Лисичкіна, Ольга Лисичкіна

Національна академія Національної гвардії України, <http://www.nangu.edu.ua>

Анотація: Війна, що триває в Україні, несе очевидні руйнівні наслідки, наочно нагадуючи про актуальність резолюції 1325 Ради безпеки ООН про жінок, мир і безпеку, яка закликала до реального залучення жінок в усіх сферах побудови миру та запобігання конфліктів. У статті висвітлюється участь українських жінок у війні, підкреслюється їхня роль у політиці, обороні та гуманітарній допомозі. Автори розглядають важливі питання заохочення та підтримки активної позиції жінок у встановленні миру та вирішенні конфліктів в Україні.

Ключові слова: Резолюція Ради безпеки ООН 1325, проблематика жінок, миру та безпеки, біженці, війна, після війни, гендер, Україна.

Вступ

Проблематика жінок, миру та безпеки – це рамкова концепція, за якою жінки мають відігравати важливу роль в усіх зусиллях з досягнення сталого міжнародного миру та безпеки. Як зазначено в Оцінці виконання резолюції Ради безпеки ООН 1325,

«Підтримавши ухвалення Резолюції 1325, світ оминув увагою деякі ключові вимоги жіночого руху: скорочення військових витрат, контроль озброєнь, підтримку ненасильницьких форм вирішення конфліктів та просування культури миру»¹.

Україна затвердила перший Національний план дій (НПД) з питань жінок, миру та безпеки на 2016-2020 роки у 2016 році. НПД охоплює шість основних напрямів: діяльність з підтримання та захисту миру; участь жінок у побудові

¹ *Preventing Conflict, Transforming Justice, Securing the Peace: A Global Study on the Implementation of United Nations Security Council Resolution 1325* (UN Women, 2015), accessed September 17, 2023, <https://wps.unwomen.org/index.html>.

миру; запобігання конфліктів і насильства; захист жінок і дівчат, які постраждали від конфліктів; допомога та реабілітація постраждалих від конфліктів; і заходи моніторингу. Згідно з документом,

НПД розглядає реалізацію порядку денного жінок, миру й безпеки всередині країни та на міжнародному рівні з метою усунення культурних бар'єрів, що перешкоджають повноцінній участі жінок в усіх аспектах переговорів і вирішенні конфліктів та/або питань миру й безпеки².

Україна переглядає НПД на 2020-2025 роки в умовах російського вторгнення 2022 року. Під час війни Україна ухвалила необхідне національне законодавство про домашнє насильство і 18 липня 2022 року ратифікувала Стамбульську конвенцію, що стало важливим кроком у просуванні тематики жінок, миру й безпеки. В даний час тематика жінок, миру та безпеки стратегічно перебуває у центрі уваги. Президент України Володимир Зеленський та інші вищі посадові особи докладають чимало зусиль, щоб віддати належне захисникам нації – чоловікам та жінкам. Гендерній рівності приділяють велику увагу усі засоби масової інформації країни. У соцмережах часто можна побачити фото та відео, на яких солдати-чоловіки куховарять, жінки – воюють, і ті й інші обіймають котиків та собак.

Росія, керівництво якої, судячи з усього, розглядає токсичну мужність як основний атрибут своїх стратегічних наративів, різко контрастує з Україною, яка підкреслює жіночий військовий наратив. Дослідники з Nordic Centre for Gender in Military Operations стверджують, що «обидві сторони конфлікту використовують гендерну тематику у своїх інтересах, головним чином – у стратегічній комунікації»³. Інші аналітики вважають, що «якщо слова Києва не розійдуться з ділом, його збройні сили зможуть відображати суспільство, шанувати його героїв і служити яскравим прикладом для світу»⁴.

Вже понад 20 років наукові дослідження з питань жінок, миру та безпеки допомагають практично вирішувати проблеми жінок, миру й безпеки. Дослідники розглядають жінок, мир і безпеку в різних країнах⁵ з різних точок

² “National Action Plan for the Implementation of UN Security Council Resolution 1325 on Women, Peace and Security until 2025,” approved by Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1544-r, dated October 28, 2020, Kyiv, accessed September 17, 2023, <http://1325naps.peacewomen.org/index.php/ukraine/>.

³ “Thematic Analysis: The Use of Gender Perspective in the Conflict in Ukraine,” NCGM Thematic Analysis (Nordic Centre for Gender in Military Operations, June 23, 2023), www.forsvarsmakten.se/siteassets/english/swedint/engelska/swedint/nordic-centre-for-gender-in-military-operations/thematic-analysis_ukraine_ncgm_june23.pdf.

⁴ Olga Oliker, “Fighting While Female: How Gender Dynamics Are Shaping the War in Ukraine,” *Foreign Affairs*, November 21, 2022, www.foreignaffairs.com/ukraine/fighting-while-female.

⁵ Míla O’Sullivan and Kateřina Krulišová, “Women, Peace and Security in Central Europe: in Between the Western Agenda and Russian Imperialism,” *International Affairs* 99, no. 2 (March 2023): 625-643, <https://doi.org/10.1093/ia/iiaad021>.

зору безпеки, а саме в контексті кризи біженців⁶, збереження⁷ та встановлення миру⁸, а також війни⁹, включаючи війну в Україні¹⁰.

Мета цієї статті – показати нинішню роль українських жінок під час війни у політиці, обороні та гуманітарній сфері. Дослідження зосереджується на ключових питаннях, що ілюструють активну позицію жінок у розбудові миру та вирішенні конфліктів в Україні.

Жінки-керівники до та під час війни

В Україні зростає участь жінок у політичному житті. За підсумками виборів 2019 року, 21% членів Верховної Ради (парламенту України) – жінки. Це помітне покращення порівняно з 12% у 2014-2019 роках, що вказує на явну тенденцію до збільшення представництва жінок. Уряд теж підтримує цю позитивну тенденцію: п'ять жінок-міністрів (23%) займаються такими важливими сферами, як економіка, соціальна політика, євроатлантична інтеграція, справи ветеранів та реінтеграція територій. Крім того, троє з п'яти віце-прем'єрів – жінки, перший віце-прем'єр – Юлія Свириденко. Проте нині в Україні немає жінок, які б очолювали області; остання жінка-керівник ОДА залишила свою посаду у 2021 році, задовго до повномасштабної агресії Росії.

Українські жінки дедалі частіше приходять у політику через організації громадянського суспільства. До 24 лютого 2022 року українські жінки займалися переважно питаннями миру та розвитку. Проте зараз жінки-політики, дипломати та активістки невпинно працюють над збиранням захисного спорядження, зброї, гуманітарної допомоги та інших ресурсів, які можуть допомогти Україні перемогти у війні.

У 2022 році перша леді України Олена Зеленська взяла на себе роль, яка виходить за традиційні рамки. Вона виступала у Конгресі США від імені своєї країни, промовляла на Генеральній асамблеї ООН, Всесвітньому економічному форумі у Давосі та інших самітах, просуваючи стратегічну зовнішньополітичну позицію України.

⁶ Aiko Holvikivi and Audrey Reeves, "Women, Peace and Security after Europe's 'Refugee Crisis'," *European Journal of International Security* 5, no. 2 (June 2020): 135-154, <https://doi.org/10.1017/eis.2020.1>.

⁷ Sabrina Karim and Kyle Beardsley, *Equal Opportunity Peacekeeping: Women, Peace, and Security in Post-Conflict States* (Oxford, UK: Oxford University Press, 2017).

⁸ Jana Krause and Louise Olsson, "Women's Participation in Peace Processes," in *Contemporary Peacemaking: Peace Processes, Peacebuilding and Conflict*, 3rd edition, ed. Roger MacGinty and Anthony Wanis-St. John (Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2022), 103-119, https://doi.org/10.1007/978-3-030-82962-9_6.

⁹ Kathleen Kuehnast, Chantal de Jonge Oudraat, and Helga Hernes, eds, *Women and War: Power and Protection in the 21st Century* (Washington, D.C.: United States Institute of Peace, 2011).

¹⁰ Katharine A.M. Wright, "Where Is Women, Peace and Security? NATO's Response to the Russia-Ukraine War," *European Journal of Politics and Gender* 5, no. 2 (2022): 275-277, <https://doi.org/10.1332/251510821X16499363293389>.

У першій половині 2022 року обміни військовополоненими курирувала віце-прем'єр-міністр України, міністр реінтеграції тимчасово окупованих територій Ірина Верещук. Заступниця міністра оборони Ганна Маляр відповідала за Військовий медіацентр — медіаплатформу, яка поєднує всі комунікаційні можливості сил безпеки та оборони України. Але ще зарано оцінювати вплив участі українських жінок в ухваленні стратегічних рішень під час війни.

Ступінь жіночого лідерства під час конфлікту є результатом інвестицій у гендерну рівність до повномасштабних військових дій. Деякі проекти тривали, незважаючи на війну. Однією з таких ініціатив є мобільний освітній центр #politicsWITH-OUTsexism, створений в Україні на початку 2022 року. Його мета — виростити нову когорту жінок-лідерів із різних соціальних верств, які виправляють ситуацію в політиці, соціумі та в галузі прав людини. Команда професійних тренерів, фахівців з психології, гендерної рівності в політиці та публічних виступів вже відвідала п'ять областей нашої країни, щоб поспілкуватися з жінками-керівниками, законодавицями та активістками й поширити їхні знання та досвід¹¹. З розширенням цільової аудиторії програма розвивалася, враховуючи поточні потреби. Організатори проекту кажуть учасникам, що їхня роль у відродженні нації життєво важлива, і її не можна недооцінювати. Навіть за нинішніх складних умов учасникам пропонується підтримувати попередні гендерні досягнення на місцевому та державному рівні.

У західних демократіях фемінізм зазвичай асоціюється з миром¹², просуває антивоєнні погляди, виступає за мирне дипломатичне вирішення міжнародних суперечок для збереження миру та безпеки у всьому світі, працює над запобіганням нових війн у світі та інформуванням про негативні наслідки війни для жінок, дівчаток, хлопчиків і чоловіків. Українські феміністки відкидають такий підхід через інший історичний досвід. Вони кажуть, що західним аналітикам часто не вистачає постколоніальної чи антиколоніальної перспективи, вони не здатні робити висновки з місцевої ситуації через невміння зосередитись на головному та ігнорують погляд колонізованих країн на поняття «миру» та «свободи»¹³.

У війні часто використовують жорсткі бінарні поняття мужності (сильний захищає слабкого від ворога) та жіночності (потреба у захисті, вразливість,

¹¹ Ірина Тіщенко, "Ірина Тишко: «Суспільство має звикнути до того, що жінки можуть бути лідерками»", *Гендер в деталях*, 16 листопада 2022, <https://genderindetail.org.ua/library/politika/iryna-tyshko-suspilstvo-mae-zvyknuty-do-toho-scho-zhinky-mozhut-buty-liderkami.html>.

¹² Див. Tarja Väyrynen, Swati Parashar, Élise Féron, and Catia Cecilia Confortini, eds., *Routledge Handbook of Feminist Peace Research*, 1st ed. (London: Routledge, 2021), <https://doi.org/10.4324/9780429024160>.

¹³ Ірина Дедушева, Оксана Потапова, "П'ять тез про фемінізм і мілітаризм", *Гендер в деталях*, 30 січня 2023, <https://genderindetail.org.ua/season-topic/dosvidy-viyny/pyat-tez-pro-feminizm-i-militaryzm.html>.

пасивність). Українські феміністичні організації інформують про різні ролі жінок, чоловіків і небінарних особистостей на війні, виходячи за рамки бінарного уявлення про роль жінок як виключно жертв чи солдатів. Примітно, що багато років це було важливим пріоритетом для НАТО.

Наразі потрібна фінансова підтримка феміністичним і жіночим правозахисним організаціям, які працюють над запобіганням торгівлі людьми та гендерного насильства й реагуванням на них, а також підтримують охорону здоров'я, догляд за дітьми та освіту в Україні. Психологічна підтримка та реабілітація мають бути доступні постраждалим від війни жінкам і дітям, особливо із вразливих груп, незалежно від їхнього місцезнаходження – за кордоном, у зонах інтенсивних бойових дій чи на звільнених територіях.

Жінки у збройних силах

Після 2016 року кількість жінок у збройних силах різко зросла. Жінки беруть участь у бойових діях на передовій поряд із чоловіками. За даними українських посадовців, жінки становлять 15% збройних сил – близько 50 тис. осіб. Однак зі збільшенням кількості чоловіків на військовій службі частка жінок у збройних силах реально впала приблизно до 8%. Нині 5000 жінок воюють на передовій чи служать на посадах, які допускають це. В Україні жінки мають право претендувати на всі військові посади, включаючи танкістів, пілотів БПЛА, навідників, командирів рот і взводів тощо.

З 2014 року жінки служать у Збройних силах України, органах безпеки та добровольчих батальйонах. Незважаючи на їхній внесок, багато проблем зберігаються, включаючи сексуальні домагання, дискримінацію і відсутність належної форми та бронежилетів для жінок. Як зазначає Ольга Олікер,

До лютневого вторгнення активісти, у тому числі «Невидимий батальйон» та деякі іноземні партнери України, переконали українських військових створити мережу з більш ніж 400 радників з гендерних питань. Але тепер, за словами одного з цих радників, котрий говорив зі мною на умовах анонімності, ці люди відсторонені або відсунуті на другий план¹⁴.

Використовуючи різні ініціативи, НУО та державні установи, жінки активно борються за свої права та гендерну рівність у Збройних силах України. «Невидимий батальйон», відома українська кампанія захисту гендерної рівності у збройних силах, znana в Україні та за кордоном своєю увагою до проблем жінок, миру й безпеки. Ця організація займається пропагандою, проводить соціологічні дослідження і відстоює громадянські права, роблячи значний внесок у просування гендерної рівності в армії.

За новим законодавством 2021 року жінки деяких професій віком від 18 до 60 років зобов'язані реєструватися для військової служби. Під час війни цей розширений резерв жінок буде мобілізований, як частина національного резерву, для служби на багатьох військових посадах, у тому числі – як

¹⁴ Oliker, "Fighting While Female: How Gender Dynamics."

бібліотекарі, журналісти, музиканти, ветеринари, перекладачі та психологи. Раніше реєстрація жінок для мобілізації була добровільною. Уряд відклав обов'язкову реєстрацію жінок на рік, до жовтня 2023 року, та обмежив кількість професій, які потребують реєстрації, лікарями, медсестрами та фармацевтами. Навпаки, чоловіки завжди були зобов'язані реєструватися для військової служби, а це означає, що мобілізація по-різному впливає на чоловіків і жінок, які підлягають військовій службі.

Жінки та діти під час війни

До війни в Україні спостерігався дисбаланс гендерної структури населення: 54% жінок проти 46% чоловіків з вираженим перекосом у бік жінок після 45 років.

З 24 лютого 2022 року по 11 вересня 2023 року Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) зафіксувало в країні 27 149 жертв серед цивільного населення: 9 614 убитих і 17 535 поранених, у тому числі¹⁵:

- 9614 убитих (4461 чоловік, 2672 жінки, 236 дівчаток і 289 хлопчиків, а також 29 дітей та 1927 дорослих, чия стать поки невідома);
- 17 535 поранених (5 231 чоловік, 3 625 жінок, 378 дівчаток і 516 хлопчиків, а також 286 дітей та 7 499 дорослих, чия стать поки невідома).

За оцінкою Small Arms Survey, «близько 88 000 українців загинули в перший рік конфлікту»¹⁶, і «три чверті цих загиблих були комбатантами»¹⁷. 94% всіх загиблих українців – чоловіки, але приблизно п'ята частина загиблих серед цивільного населення (22%) – жінки.

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців¹⁸, на 12 вересня 2023 року у Європі проживало 5 830 500 біженців з України, 369 200 українських біженців зареєстровано за межами Європи. У першій половині 2023 року спостерігалися позитивні тенденції зростання кількості репатріантів. Станом на 24 січня 2023 року в Європі налічувалося 7 996 573 українських біженців (20% від загальної чисельності населення країни), 4 952 938 українських біженців було зареєстровано для програм тимчасового захисту чи інших національних програм захисту у Європі.

¹⁵ UN, Office of the High Commissioner for Human Rights, "Ukraine: Civilian Casualty Update 11 September 2023," September 11, 2023, <https://www.ohchr.org/en/news/2023/09/ukraine-civilian-casualty-update-11-september-2023>.

¹⁶ Gergely Hideg and Callum Watson, "Russia's War: Weighing the Human Cost in Ukraine," *Small Arms Survey*, May 15, 2023, <https://smallarmssurvey.medium.com/russias-war-weighing-the-human-cost-in-ukraine-9ecc73a41987>.

¹⁷ Hideg and Watson, "Russia's War: Weighing the Human Cost in Ukraine."

¹⁸ "Ukraine Refugee Situation," *Operational Data Portal*, UNHCR, the UN Refugee Agency, September 15, 2023, <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

Однак кожен другий біженець, який мешкає за кордоном, не збирається повертатися в Україну після війни¹⁹. Це викликає стурбованість, особливо якщо врахувати, що жінки з дітьми становлять переважну більшість біженців. Вони, як і раніше, входять до найбільш вразливих груп, стикаючись з такими ризиками, як торгівля людьми, фінансові складнощі та проблеми із психічним здоров'ям. У рамках постійної підтримки України БДІПЛ опитало близько 1000 українських біженок, щоб переконатися, що їхній досвід і вразливість враховують у політиці та при наданні допомоги. Згідно з останньою доповіддю БДІПЛ²⁰, що вийшла 20 січня 2023 року, на безпеку біженців впливають різні проблеми, включаючи недостатнє знання місцевої мови, брак грошей, труднощі з орендою житла, неякісна медицина, відсутність зв'язків у суспільстві, домашнє насильство та заборони. Крім того, деякі респонденти повідомили, що після від'їзду з України вони стикалися з сексуальними домаганнями, домашнім насильством, проханнями про сексуальні послуги, пропозиціями роботи в секс-індустрії (у т.ч. сурогатного материнства), пропозиціями створення порнографічних матеріалів та сексуальним насильством. Деякі респонденти розповіли, що їхні діти чи діти, які перебувають під їхньою опікою, зазнавали домашнього насильства, сексуальних домагань, прохань про сексуальні послуги та пропозицій створення порнографічних матеріалів, а також знущань, дискримінації та утисків у школах, університетах чи з боку сусідів. Майже половина респондентів повідомили, що не отримували жодної інформації про торгівлю людьми чи заходи безпеки, а двоє з п'яти вказали, що вони стурбовані цим питанням. Кожен п'ятий респондент вказав на необхідність вжити додаткових заходів для запобігання торгівлі жінками та дівчатами, наголосивши на необхідності гендерних підходів до вирішення проблеми торгівлі біженками та відсутності контролю за переміщенням біженців після перетину кордону. Багато українських жінок і дітей беруть участь у різних зборах та протестах за кордоном, щоб інформувати про війну в Україні та здобувати підтримку для країни.

Станом на 24 червня 2023 року офіційно визнано внутрішньо переміщеними 4,8 мільйона осіб, і це переважно жінки та діти²¹. Уряд України у співпраці з низкою міжнародних організацій реалізував кілька програм додаткової соціальної підтримки вимушеним переселенцям та постраждалим. Однак багато внутрішньо переміщених осіб потерпають від психологічного

¹⁹ Марія Горбань, "Життя українських біженців у цифрах: результати дослідження на основі опитування українців у різних країнах", *Радіо Свобода*, 19 вересня 2023, <https://www.radiosvoboda.org/a/zhyttya-bizhentsiv-u-tsyfrakh-doslidzhennya/32599058.html>.

²⁰ "ODIHR Survey on the Safety and Security of Women Refugees from Ukraine," *Reliefweb*, February 1, 2023, <https://reliefweb.int/report/poland/odihr-survey-safety-and-security-women-refugees-ukraine>.

²¹ "Верещук назвала кількість зареєстрованих і незареєстрованих переселенців в Україні", *Укрінформ*, 24 червня 2023, <http://www.ukrinform.ua/rubric-society/3727098-veresuk-nazvala-kilkist-zareestrovanih-i-nezareestrovanih-pereselenciv-v-ukraini.html>.

стресу через оренду житла, брак грошей, дискримінацію, безробіття, занепокоєння долею своїх близьких і зростання домашнього насильства. Ситуацію ще більше ускладнюють колишні військові, які отримали психологічну травму.

Тринадцять мільйонів українців залишаються у зонах активних бойових дій. Крім проблем виховання дітей в умовах обстрілів і ракетних ударів, часто у підвалах та на окупованих територіях, жінки становлять більшість серед лікарів і медичного персоналу. Вони також працюють соціальними працівниками, листоношами, продавцями та провідниками, займаючись евакуацією. В умовах хронічного стресу жінки надають дітям емоційну підтримку, народжують у бомбосховищах та проводять уроки між авіаударами, щоб допомогти їм упоратися з труднощами війни. Важливо, що в зонах активних бойових дій більшість шкіл працюють онлайн, а муніципальні дитячі садки закриті. Багато жінок, у тому числі самотні матері, дружини військовослужбовців і мобілізованих, стоять перед важким вибором: займатися дітьми або продовжувати працювати й заробляти.

Хоча поширена думка, що під час війни чоловіки більше страждають на безробіття, ніж жінки, Центр зайнятості повідомляє, що жінки становлять 69% зареєстрованих безробітних. Жінки зазвичай працюють у бюджетному секторі економіки, який виявився набагато стійкішим до звільнень та скорочення дотацій²².

Українські жінки часто стикаються з великими фінансовими, соціальними та психологічними труднощами вдома й за кордоном. Однак вони демонструють виняткову стійкість, залишаючись прикладом для своїх сімей та дітей. Багато жінок перебирають на себе активну громадську роль і беруть участь у рухах підтримки цивільного населення. Загалом чоловіки, як правило, більше займаються волонтерством у секторі безпеки та оборони, а жінки частіше беруть участь у гуманітарній діяльності, допомагаючи незахищеним групам населення та забезпечуючи тилову підтримку збройних сил з боку цивільних. Підтримка може проявлятися в різних формах, від фінансових пожертв до організації мереж поставок продуктів харчування і медикаментів, а також допомоги підприємствам. Жінки часто беруть участь у такій діяльності, як виготовлення свічок, плетіння камуфляжних сіток і приготування їжі для захисників, а також залучають до цього дітей.

²² Ярослав Вінокуров, "Мільйони українців втратили роботу через війну. Звідки вони беруть гроші на життя?" *Економічна Правда*, 8 грудня 2022, www.epravda.com.ua/publications/2022/12/8/694732/.

Проблеми жінок, миру та безпеки в Україні після війни

Пріоритет завдань жінок, миру та безпеки – покінчити з конфліктами, а не просто зробити конфлікти безпечнішими для жінок²³. Тому вони охоплюють участь, запобігання конфліктам, захист, допомогу та відновлення. Завдання жінок, миру та безпеки узгоджуються з концепцією безпеки людини ООН – захист особистості у відносинах із урядом та міжнародним співтовариством, а також розширення прав і можливостей людей та спільнот у вирішенні різних проблем, таких, як бідність, насильство й хвороби.

Війна не може тривати нескінченно. Водночас тривалість конфлікту визначатиме його вплив на проблеми жінок, миру та безпеки, а проблеми жінок, миру й безпеки, своєю чергою, впливатимуть на конфлікт. В даний час панівна стратегічна ідеологія, що просувається в Україні, обертається навколо досягнення остаточної перемоги за будь-яку ціну.

Наявний досвід повоєнних суспільств показує, що необхідна синергія між проблемами жінок, миру й безпеки та післявоєнними пріоритетами у кількох ключових галузях:

- Демографічні втрати
- Повернення біженців
- Охорона здоров'я
- Система психіатричної та психологічної допомоги
- Гендерне насильство
- Освіта
- Догляд за дітьми
- Безробіття
- Жінки у збройних силах
- Міни та забруднені сільськогосподарські угіддя
- Забезпечення прав і можливостей жінок та молоді
- Спорт і дозвілля
- Культура.

Оціночні втрати населення України дуже різняться: від 500-600 тисяч до 5-6 мільйонів осіб. Кінцева цифра багато в чому залежатиме від тривалості війни. Чим довше триватиме війна, тим менша ймовірність повернення українських жінок та дітей, оскільки вони обживаються та адаптуються до життя за кордоном. Соціологічні опитування, проведені в Польщі та Німеччині, показують, що понад 70% українських біженок, які там проживають, мають вищу освіту. В результаті Україна втрачає найрозумніших, ділових і незалежних жінок, які ризикнули залишити батьківщину разом із дітьми, найчастіше без сторонньої допомоги. Коефіцієнт народжуваності в Україні

²³ "Preventing Conflict: The Origins of the Women, Peace and Security Agenda," in *Preventing Conflict, Transforming Justice, Securing the Peace*, accessed September 22, 2023, <https://wps.unwomen.org/preventing/>.

нині становить 1,1 і, за прогнозами, у 2023 році знизиться до 0,7. Із закінченням війни, що тривала, і зняттям заборони на виїзд чоловіків з країни українські сім'ї можуть возз'єднатися, але швидше за все, вони це зроблять за межами України²⁴.

Щоб гарантувати, що українські біженці повернуться до країни, а громадяни залишаться, важливо забезпечити добрі перспективи, включаючи житло, можливості працевлаштування, доступ до охорони здоров'я, освіти дітей та інших послуг. Зараз необхідно розробити стислий план дій, щоб ефективно вирішити ці проблеми після війни. Важливо приділяти першочергову увагу залученню й розширенню прав та можливостей жінок і дівчат. Не треба відкладати це до закінчення війни. Проблеми жінок, миру й безпеки можуть бути частково вирішені за допомогою державних ініціатив зі стимулювання розвитку нових галузей промисловості, будівництва нової громадянської інфраструктури, а також реалізації програм освіти та підтримки для дітей, людей похилого віку, членів певних спільнот і вразливих груп населення.

Соціальний прогрес багато в чому залежить від системи охорони здоров'я, на яку істотно впливає конфлікт. Оскільки число жертв серед цивільного населення продовжує зростати, важко визначити кількість людей з обмеженими можливостями, які потребуватимуть реабілітації, інтенсивної терапії та протезування. Через масштабну руйнацію лікарень та від'їзд багатьох медпрацівників із країни доступ до медичної допомоги в Україні буде різко обмежено. Серед повоєнних завдань для жінок, миру й безпеки в Україні обов'язковим є створення системи психологічної підтримки та реабілітації для жінок та дітей. Вона повинна включати створення мережі жіночих центрів, взаємодію з місцевими спільнотами та залучення шкільних психологів. Крім того, система охорони здоров'я має пропонувати спеціальні програми допомоги жінкам і дівчатам, які стали жертвами гендерного насильства, особливо домашнього.

Гендерне насильство, включаючи насильство в сім'ї та сексуальні домагання, необхідно ефективно вирішувати шляхом належного розслідування поліцією та судового переслідування винних. Необхідно реалізувати спеціальні ініціативи, щоб розвіяти стереотип «сама винна». Враховуючи різке зростання пов'язаного з війною насильства у суспільстві, жінкам після закінчення війни буде потрібен посилений захист від ґвалтівників та чіткі юридичні процедури. Крім того, необхідно розробити комплексну систему підтримки жертв гендерного насильства.

²⁴ “Через західний кордон виїхало лише близько 1,5 млн. українців, але найбільші демографічні втрати будуть уже після війни – демограф”, *TEXTY.ORG.UA*, 22 грудня 2022, <https://texty.org.ua/fragments/108541/za-kordon-vyyihalo-lyshe-blyzko-15-mln-ukrayinciv-ale-najbilshi-demohrafichni-vtraty-budut-uzhe-pislya-vijny-socioloh/>.

Освіта – ще одна важлива галузь, яка потребує уваги. Українські школярі, незалежно від їхнього місцезнаходження, зіштовхнулися із серйозними труднощами у навчанні через пандемію COVID-19 та наслідки повномасштабної війни. На думку омбудсмена з питань освіти в Україні Сергія Горбачова, «Пропущені школярами теми і, як наслідок – не здобуті знання та навички необхідно ідентифікувати й компенсувати ... Представники Сектору освіти Світового банку вважають, що ... освітні втрати в Україні можуть становити понад один рік»²⁵. Масштаби втрат в освіті, стратегії їх компенсації та порядок подальших дій держави ще належить визначити. У середньостроковій перспективі економічне зростання України вимагатиме значних інвестицій у людський капітал, зокрема, у відновлення системи якісної освіти. Згідно з останніми даними за 2019 рік, майже 90% шкільних вчителів в Україні – жінки²⁶. Крім того, жінки відіграють важливу роль у спостереженні за онлайн-навчанням своїх дітей, поєднуючи сімейні обов'язки та роботу. Тому освіта є невід'ємною частиною проблематики жінок, миру й безпеки у повоєнній Україні. Один із підходів до вирішення проблем освіти – системні реформи. У ході конфлікту було зруйновано безліч дитячих садків і шкіл, що суттєво вплинуло на систему дошкільної та шкільної освіти й зменшило організаційні ресурси догляду за дітьми, такі важливі для досягнення цілей жінок, миру та безпеки.

За рахунок інвестицій в освіту можна знизити рівень безробіття. Україні знадобляться кваліфіковані кадри, особливо у промисловості, будівництві та енергетиці. Реалізація програм професійного навчання у вищій школі допомогла б задовольнити потреби держави та знизити безробіття. Коли після війни розпочнуться відновлювальні роботи, кількість вакансій значно зросте. Європейська інтеграція України теж сприятиме створенню робочих місць.

За таких умов головне, аби українці були готові повноцінно працювати. Чим довше триватиме війна, тим більше людей не будуть залучені до роботи. У результаті їхні трудові навички руйнуватимуться. Нормальна зайнятість у довоєнному розумінні ставатиме менш досяжною²⁷.

За даними Мінекономіки, в Україні 2,6 млн. безробітних, але до цієї цифри не включено осіб, які перебувають за кордоном або на тимчасово окупованих територіях. Міжнародна організація праці дає песимістичнішу оцінку безробіття – 28,3% у 2022 році. Після війни уряду та бізнесу доведеться

²⁵ “Українські школярі відстають на рік від програми через війну”, *Інформаційне агентство Конкурент*, 27 січня 2023, <https://konkurent.ua/publication/110854/ukrainski-shkolyari-vidstaut-na-rik-vid-programi-cherez-viynu/>.

²⁶ Ольга Головіна, “Освіта – суто жіноча справа? Або навіть чоловіки у школі”, *НУШ – Нова українська школа*, 9 березня 2019, <https://nus.org.ua/articles/osvita-suto-zhinocha-sprava-abo-navishho-choloviky-u-shkoli/>.

²⁷ Вінокуров, “Мільйони українців втратили роботу через війну”.

співпрацювати для створення нових робочих місць, щоб запобігти погіршенню трудових відносин. Високий рівень бідності та низька економічна активність жінок ще більше ускладнюють проблеми жінок, миру й безпеки, особливо за високого рівня безробіття.

Ефективна система радників з гендерних питань на всіх рівнях допоможе розширити можливості жінок у Збройних силах України та інших силових структурах. Враховуючи уроки війни, необхідно скоригувати їхню структуру, функції та організаційну культуру. Щоб голоси жінок були почуті, до рад з реформування мають входити жінки-офіцери, прапорщики та солдати. Військові повинні враховувати гендерну проблематику своєї організації та оцінювати з гендерних позицій усі процеси прийняття рішень, політику та програми – не лише теоретично, а й у реальній роботі.

Щоб забезпечити гендерний баланс, необхідний для прийняття рішень на всіх рівнях та в усіх аспектах людського життя, необхідно розширити права та можливості жінок в усіх сферах економіки. Жіночі організації потребують фінансової підтримки держави та міжнародних організацій. Їхні освітні ініціативи допоможуть розширити представництво жінок на керівних посадах, що ефективно захистить права та інтереси жінок і допоможе реалізації гуманної інклюзивної політики. Гендерна рівність і рівноправ'я чоловіків і жінок на керівних посадах потрібні для відновлення країни. Важливе значення має діалог з державами та організаціями, які готові брати участь у відновленні України, особливо з жіночими організаціями. Також важливий феміністичний погляд на ключові сфери, в яких відбуватиметься відновлення, включаючи економіку, інфраструктуру, соціальні служби, освіту та охорону здоров'я. Історія інших країн показує, що участь жінок у відновленні найчастіше обмежується «чисто жіночими» темами, такими, як боротьба з гендерним насильством або допомога жертвам сексуального насильства під час конфліктів. Ці питання, безперечно, важливі, але жінки повинні брати участь у процесі відновлення комплексно, впливаючи на рішення в усіх важливих сферах.

Жінки стикатимуться з підвищеним ризиком мін та забруднення землі у сільських регіонах України. Рівень забруднення є надзвичайно високим, що створює постійне навантаження на українські служби розмінування, зокрема, на Державну службу з надзвичайних ситуацій. На думку міжнародних фахівців з розмінування, частка російських боєприпасів, що не розірвалися, становить від 10% до 30%, і значна їх кількість залишиться в землі на довгі роки²⁸. Нині 10-20% сільськогосподарських угідь країни забруднено вибухонебезпечними предметами. Наявність нерозірваних боєприпасів, мін та інших вибухонебезпечних залишків війни негативно вплине на виробництво

²⁸ Karen Chandler, Panel: "The Evolving Crisis in Ukraine – How Different Parts of the USG Are Reacting in Real Time," Remarks at The Society for International Development Washington Chapter Annual Conference, *U.S. Department of State*, May 26, 2022, <https://www.state.gov/panel-the-evolving-crisis-in-ukraine-how-different-parts-of-the-usg-are-reacting-in-real-time/>.

та постачання продуктів харчування в Україні, ускладнить доступ співробітників гуманітарних організацій до найбільш постраждалих районів країни та відновлення життєво важливої цивільної інфраструктури. Крім того, до районів, забруднених вибухонебезпечними залишками війни, повертатимуться з-за кордону біженці. Україні знадобиться допомога міжнародної спільноти, щоб знешкодити вибухонебезпечні залишки війни та гарантувати безпеку постраждалого населення, особливо жінок і дітей.

Після війни молодь стане групою, яка потребуватиме особливої уваги, оскільки вона вразлива та стратегічно значуща. З погляду суспільного зростання, соціальні, лідерські, освітні та професійні ініціативи мають бути орієнтовані на молодь, особливо на молодих жінок. Розширення прав та можливостей молодих людей має важливе значення для всебічного відновлення та сталого зростання України, а також для недопущення швидкого погіршення становища жінок.

Конфлікт в Україні серйозно пошкодив чи зруйнував спортивну інфраструктуру. Її відновлення вимагатиме часу та ресурсів, але воно необхідне, оскільки спортивна інфраструктура пов'язана з охороною здоров'я та освітою. Заняття спортом та проведення дозвілля допоможуть зняти стрес та полегшити труднощі, з якими стикаються люди. Тому людям необхідний доступ до занять, які дозволять їм душевно розслабитись і відчутти смак до життя. Сюди входять театральні вистави, балет, комедії, участь у спортивних заходах.

Використовуючи нинішні соціальні перспективи, Україна має покінути з політичним та культурним консерватизмом, патріархальними гендерними нормами та стереотипами, які заглушають голос жінок і перешкоджають їхній рівноправній участі в управлінні. У 2021 році 56% українців вважали, що гендерна нерівність в Україні – рідкість²⁹. Реалії війни руйнують більшість гендерних стереотипів, показуючи їхній штучний, нав'язаний суспільству характер. В українській культурі зберігаються укорінені стереотипи жіночої слабкості та краси. Замість підтримання цих стереотипів у засобах масової інформації, зусилля мають бути спрямовані на їхнє викорінення через освіту, починаючи зі школи. З поверненням біженців культура України має відкритися для іноземних впливів, бо деякі культурні концепції згодом можуть набутися помітного розвитку. Українська культура має бути просякнута принципами гендерної рівності, що сприяють побудові сталого інклюзивного суспільства.

Ненавість, примирення та прощення залишаються спірними темами. З досвіду руйнівних наслідків Другої світової війни для України українці розуміють важливість встановлення дружніх зв'язків навіть із колишніми ворогами. Наприклад, зараз, через 77 років після війни, німці щиро підтримують нашу країну та її народ. Досягнення миру після війни вимагатиме стратегії

²⁹ "Гендерні ролі і стереотипи", Група «Рейтинг», 4 березня 2021, https://ratinggroup.ua/research/ukraine/gendernye_rol_i_stereotipy.html.

вирішення цих складних проблем і сприяння дружбі й гармонії, без ворожості та насильства у суспільстві. Сім'я, сімейні цінності можуть відіграти важливу роль у цих зусиллях, оскільки жінки багато роблять для безпеки, процвітання і стабільності. Однак вирішення цих питань поки що залишається болісною темою для України.

Висновки

Війна в Україні виявила безліч прогалин у вирішенні проблем жінок, миру та безпеки. Хоча проблематика жінок, миру й безпеки вже давно присутня в українському суспільстві, все ще існують галузі, у яких потрібен прогрес. Але Україна демонструє ефективні наративи справедливості та рівності, а суспільство відкрите для прогресивних ліберальних поглядів і поділяє європейські цінності. Війна стала своєрідною шоковою терапією, яка допомогла вилікувати гендерні упередження у суспільстві. Хоробрість проявляється на всіх фронтах, незалежно від статі: і чоловіки, і жінки виявляють надзвичайну мужність у різних сферах життя, включаючи соціальну, інформаційну та економічну. Щоб здобути визнання та бути почутим у повоєнній Україні, знадобиться особистий внесок у перемогу. Люди з бойовим досвідом, часто – чоловіки, можуть мати більшу політичну та символічну вагу. Важливо визнати, що наслідки війни не обмежуються лінією фронту, але торкаються повсякденного життя людей і суспільства в цілому.

Після війни український жіночий рух зіткнеться з низкою організаційних і структурних проблем, на додаток до проблем комунікації та дискурсу. Враховуючи отримані уроки, можна буде вжити конкретних заходів для заохочення та підтримки активної участі жінок у встановленні миру та вирішенні конфліктів в Україні:

- Забезпечити гендерний баланс в управлінні всіма секторами, при особливій увазі до таких ключових галузей, як економіка, оборона та охорона здоров'я.
- Здійснювати постійний гендерний моніторинг.
- Розробити переконливу стратегічну концепцію рівності та справедливості.
- Ініціювати програми лідерства для розширення прав і можливостей жінок та молоді.
- Надавати підтримку та ресурси жіночим організаціям.

Застереження

Представлені тут погляди належать виключно авторам і не відображають офіційну позицію Консорціуму військових академій та інститутів вивчення проблем безпеки програми «Партнерство заради миру», організацій-учасниць чи видавців Консорціуму.

Подяка

Connections: The Quarterly Journal, Vol. 22, 2023, видано за підтримки уряду США.

Про авторів

Д-р Ірина Лисичкіна – зав. кафедрою філології, перекладу та стратегічних комунікацій Національної академії Національної гвардії України. Учасниця Консорціуму «Партнерство заради миру», ініціативи «Жінки, мир та безпека». *Електронна пошта:* ilysychkina@nangu.edu.ua

Д-р Ольга Лисичкіна – доцент Національної академії Національної гвардії України. *Електронна пошта:* olysychkina@gmail.com